
**BATI PENCERESİNDEN KENDİ TOPLUMUNA BAKAN BİR
YAZAR: FAZLI NECİP'İN *SARAYLARDA MECNUNLAR*
ROMANINDA OTO-ORYANTALİZMİN İZLERİ¹**

Serdar DEMİRCAN²

Öz

İslam dininin dünyada bilinirliğinin artması ilginin kendisine yönelmesi neticesini doğurmuştur. Bu dikkat, İslam'ın neşv ü nema bulduğu Doğu'nun anlaşılması merakını da beraberinde getirmiştir. Bu noktada devreye giren oryantalist bakış Batı dünyasının kendisi gibi olmayan Doğu medeniyetinin şifrelerini çözmesine ve sonrasında kendi görmek istediği şekilde afişe edilmesine hizmet için geliştirilmiştir. Tabii ki Batıyı, Doğu kodları ile alakadar eden ve oryantalizmin doğuşunu zaruri kılan en önemli etken İslam olmasına rağmen; siyasi, ticari, bilimsel ve kültürel çıkarlar da ikinci derecede etkili gerekçeler olmuştur. Batı dünyasını kolonyalist amaçlarına götürecek en etkin yaklaşım olan oryantalizm, Doğu'nun doğal haliyle değil de; Batı'nın arzuladığı şekilde teşhir edilmesi fikri üzerine temellendirilmiştir. Batı'nın istediği ise dikkatlerin yoğunlaştığı Doğu'nun, türlü olumsuzlukların beşiği konumunda lanse edilmesidir. Dikkat çekici bir diğer nokta da, bu olumsuzlama gayretinin her zaman Batı menşeli olmayışıdır. Zaman zaman doğu sınırları içerisinde yaşayan sanatçıların da de bu tinsel ve düşünsel projeye destek veren (oto-oryantalist) faaliyetlerin içerisinde bulunduğunu görmekteyiz.

Bu çalışma ile öncelikle oryantalizmin, Edward Said bakış açısından yola çıkarak, ne ifade ettiğine değinmeye; oryantalist zihniyetin hâkim olduğu bazı eserlerde ve bu çalışma için ele alınan romanda harem uygulamasına

¹ Bu makale, International Association of Social Science Research tarafından 2015'de düzenlenen VII. European Conference on Social and Behavioral Sciences June 11-13 kongresinde İngilizce sunulan tebliğin genişletilmiş ve Türkçe hâlidir.

² Arş. Gör. Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü serdardemircandicle@gmail.com

temas edildiği için konu ile alakalı bazı tespitlere yer verilecektir. Sonrasında oryantalizmin Türk edebiyatındaki akislerinin nasıl olduğunu hakkında fikir sahibi olmak için, Batı'nın çizmiş olduğu doğu sınırları içerisinde yaşamasına rağmen; Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı önemli kalemlerinden Fazlı Necip'in *Saraylarda Mecnunlar* romanlarında işlediği oto-oryantalist unsurlar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edward Said, Oto-Oryantalizm, Harem, Cumhuriyet Dönemi, Roman, Fazlı Necip.

**A WRITER WHO HAS A WESTERN PERSPECTIVE TO HIS OWN
SOCIETY: THE TRACES OF AUTO-ORIENTALISM IN
SARAYLARDA MECNUNLAR NOVEL OF FAZLI NECİP**

Serdar DEMİRCAN

Abstract

The Religion of Islam's breaking the shells of itself and increasing awareness in the world have led interests towards it. This attention has resulted in understanding the curiosity of the East in which Islam has grown. Orientalist view, which is activated at this point, has been developed for the West to decrypting the non-Western Eastern civilization and then to serve to be a banner of it like the way the West she wanted to see. Of course, although Islam concerns West with the East codes and that is the most important factor that makes the birth of orientalism necessary; political, commercial, scientific and cultural interests have been effective in secondary reasons.

Orientalism, the most effective approach to take the West to the colonists purposes, has been based on the idea of East's exhibition in the way of West's desire, not in its natural state. What the West wants is East's being touted to be the location of the cradle of all the problems. One striking point is that this negation endeavor does not always come from Western origin. From time to time we see that people who live inside eastern borders are located in the auto-orientalist activities that support these spiritual and intellectual projects.

With this work, I primarily try to point out what orientalism means by starting from Edward Said's point of view. Brief information about the fields in most grant applications from the harem Orientalist mentality will be carried out by negation effort. Then how we will try to address to the auto-orientalist elements committed in the novels *Saraylarda Sultanlar* and by

S. DEMİRCAN

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 7, Sayı/Number:2, (Kasım/November 2016): 27-43

Fazlı Necip who is one of the important writer of Republican Period Turkish Literature.

Keywords: Edward Said, Auto-orientalism, Harem, RepublicanPeriod, Novel, Fazlı Necip.

Edward Said ve Oryantalizm Üzerine

Oryantalizm kelimesinin sözlüklerdeki ilk anlamı “doğu dili ve kültürüne, tarihine yönelik araştırma” iken bu makale boyunca onun “kendisini merkeze yerleştiren Avrupa’nın bundan sonra Doğu’yu, daha doğrusu Batılı olmayan bütün dünyayı, bir nesne olarak ele alması, Doğuyu kategorize etmesi”(Cevizci; 2010: 1204)yönü üzerinde durulacaktır. Günümüzde yukarıda verilen tanımlardan ikincisinin daha yaygın kabul gördüğü gerçeği göz önünde bulundurulduğunda çalışma boyunca taraflı (oksidantalist) bir tavrın içerisine girilmediği görülecektir.

Edward Said 1978’de yayınladığı *Orientalism* isimli eserinde, oryantalist yaklaşımın kolonyalist Batılı zihniyetin amacına ulaşmak için uygulayacağı politikaları meşrulaştırmak adına oluşturduğu ve geliştirdiği büyük bir proje olduğunu, sağlam temeller üzerine kurulu örnekleriyle ortaya koymuştur. Sonrasında Türkiye’nin de içinde yer aldığı ‘öteki’ konumundaki ülkelerin düşünürlerinin özeleştiri yapmasına vesile olmuş, akabinde konu ile alakalı tartışmaların artmasını ve nihayetinde de küresel bir mahiyet kazanmasını sağlamıştır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle oryantalizmin evveliyatı ile alakalı bazı dikkatleri paylaşmak faydalı olacaktır. Bazı araştırmacılar, oryantalizmin resmen ortaya çıkışını, “1312’de toplanan Viyana Konsülü’nün çeşitli Batı üniversitelerinde birkaç Arap Dili kürsüsünün kurulmasına dair çıkardığı kararlar başlatıldığına işaret ediyorlarsa da oryantalizmin başlangıcı için kesin bir tarih belirlemek zordur. Bununla birlikte bu kavram, Avrupa’da ancak 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. İlk defa 1779’da İngiltere’de, daha sonraları 1799’da Fransa’da kullanılmaya başlanmıştır. *Orientalism* kelimesi Fransız Dil Akademisinin sözlüğüne 1838’de kaydedilmiştir” (Bulut; 2004; 11). Bu tespitlerden yola çıkarak oryantalizm projesinin yeni olmadığını; mazisinin çok eskilere kadar götürülebileceğini söylemek mümkündür.

Said’e göre oryantalizm, daha ziyade ‘jeopolitik bilincin’ estetik, akademik, iktisadi, sosyolojik, tarihi ve filolojik metinler arasında dağılımıdır. Sadece Dünya, Doğu ve Batı diye birbirine eşit olmayan iki parçadan müteşekkil temel bir coğrafi ayırımın değil; bilimsel keşif, filolojik restorasyon, psikolojik tahlil, coğrafi görünüm ve sosyolojik tasvir yolu ile yaratıp muhafaza ettiği bir dizi ‘menfaatin’ ayrıntılı ifadesidir. Dolayısıyla oluşturulan yeni Doğu-Batı’nın coğrafi bir izahı yoktur. Jeopolitik konum itibariyle Batı’da yer alan bir ülke Doğu(lu) sayılabilir. Ancak bu durumun tam tersi söz konusu değildir. Yani Doğu’da bulunan bir toplum Batı(lı) kabul edilmesi diye bir şey yoktur. (Said; 1998:7)

Edward Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları* isimli kitabında, çeşitli kaynaklarda geçen oryantalist anlayışına örnek cümlelere de yer vermek suretiyle Batı nazarındaki olumsuz Doğu anlayışının boyutunu gözler önüne sermeye çalışmıştır. Öncelikle Lord Cromer'a ait, konu ile alakalı şu tespitler yer almaktadır:

Avrupalıların akıl yürütmeleri sağlamadır; olguları açıklarken belirsizlikten kaçınır; mantık dersi almamış olabilir, ama doğuştan mantıkçıdır; doğası gereği kuşkucudur, bir önermenin doğruluğunu kabul etmezden önce kanıt ister... Öte yandan şarklının akli pitoresk sokaklarına benzer, simetriden yoksundur. Akıl yürütmesi baştan savma betimlemelerle doludur. Araplar mantık yetisi bakımından fena halde zayıftır. (Said; 2014: 48)

Bu ifadelerde Avrupa ile Şark'ın zihniyet bakımından mukayesesi yapılmış ve Avrupa'nın zeka yetilerini kullanma bakımından daha üstün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kitapta oryantalist bakışa örnek olarak görülen söylemlerden bir diğeri de Noam Chomsky'nin Batı-Doğu mukayeseli şu ifadeleridir:

Şarklılar ya da Arapların budalalığı "enerji ve girişkenlik yoksunluğu", "aşırı dalkavukluğu", dümen çeviriciliği, kurnazlığı, hayvanlara eziyet edişleri sergilenir. Şarklılar yoldan da, kaldırımdan da yürüyemezler (karışık kafalarıyla, zeki Avrupalının hemen kavradığı şeyi, yollarla kaldırımların yürünsün diye yapıldığını anlayamazlar), müzmin yalancılardır... (Said; 2014: 48)

Chomsky'nin ileri oryantalist olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşımında da yine bir Avrupa-Şark mukayesesi söz konusu ve doğal olarak Doğu(lu)nun türlü yönlerden geriliği sonucu mevcuttur. Glidden'in Doğu(lu)ya yönelik aşağılayıcı mahiyetteki şu sözleri de, Said'in Batı(lı)nın Doğu(lu)yu olumsuzlama gayreti içerisinde olduğu yönündeki tespitlerinde ne kadar haklı olduğunu ispatlar niteliktedir: *Arap toplumunda sadece "başarının hükmü geçer", "amaç aracı meşru kılar"; Araplar "genel bir kuşkuyla, güvensizlikle açığa vurulan, nedensiz düşmanlık diye adlandırılmış bir kaygıyla nitelenen bir dünyada doğallıkla yaşarlar. Kurnazlık sanatı Arap yaşayışında da, İslam'da da pek gelişmiştir...* (Said; 2014: 49)

Yukarıda Said'in kitabında geçen ileri oryantalist yaklaşıma örnek olacak cümlelerde her ne kadar sadece Araplar ile alakalı olumsuzlama çabası göze çarpıyor olsa da, Hobson'un şu tespitlerinden asıl hedef tahtasına konulanın İslam olduğunu çıkartmak mümkündür:

İslamiyet bir tehdit unsuru olarak nasıl icat edildi? Öncelikle, İslamiyet'in yükselişi Avrupalı mit yaratıcıları için bir nimettir. Hristiyan din adamları tarafından İslamiyet için hemen puta tapılan pagan din yakıştırması

yapılmıştır. Bunu meşrulaştırmak için de Nuh peygamber ve üç oğlunun yaratılış hikâyesi kullanılmıştır. Yafes'e Hristiyan Avrupa verilmiş ve onu genişletmekle görevlendirilmiştir. Sami'ye imansız paganlarla dolu ve Yafes tarafından yok edilmesi gereken Asya verilmiştir. Bu hikâye, Hristiyan güç-kırcıların İslamiyet'i ve özellikle Hz. Muhammed'i pagan kötülüğün cisimleşmiş hali olarak sunmaları için çok uygun bir zemin hazırlamıştır. Papa III. Innocent, Hz. Muhammed'i kıyamet canavarı olarak tanımlamıştır (Hobson 2008: 116-117).

Yücel Bulut, oryantalist zihniyetin Hz. Muhammed'i sihirbaz, sahtekâr ve ikiyüzlü bir peygamber olarak nitelediklerini ve İnsanlar üzerinde etkili olabilmesinin altında yatan ana faktörün cinsel hürriyet ilan etmesi olduğu görüşündedir. Ayrıca hayvani içgüdülerin taşkın vahşilikleriyle dolu, saldırgan ve yıkıcı bir din olan İslam'ın mensupları putperest olarak addedilmektedir. (Bulut; 2008: 429).

Yüzyıllar önce ortaya çıkıp, tarihin hiçbir devrinde etkisini yitirmemiş, günümüzde de İslamofobi olarak isimlendirilen yani 'farklı inançlara sahip kimselerin bir diğerini öteki kabul edip bir aşağılama' eğilimine girdiği ve tehlikeli boyutlara ulaşan bir yaklaşımın doğuşu da işte böyle bir zihnî yapının doğal sonucudur.

Oto-Oryantalizm ve Türk Edebiyatındaki Örnekleri

Oto-oryantalizm, bireyin mensubu olduğu toplumun çeşitli normlarını göz ardı ederek, kendisine ait olmayan düşünceler ışığında kendisini ele alması ve bu yönde fikir beyan etmesidir. Güliz Uluç'un ifadesiyle bir "kendine yabancılaşma ve kendi kendisinin ötekisi hâline gelme sürecidir" (2009: 204).

Tanzimat dönemi Türkiye'sinde çeşitli alanlarda (resim, müzik, edebiyat, moda, sinema vb.) karşımıza çıkan oto-oryantalist nazara, kabul edilebilirliğini tesis etmek ve oluşabilecek tepkileri ortadan kaldırmak için uygun görülen yeni ad 'batılılaşma' olmuştur. Avrupa, o dönemde birçok alanda kendini geliştirmeyi başaramış ve daha müreffeh bir yaşantı sürmeye başlamıştır. Doğu tarafında ise işler daha negatif yönde bir seyir almıştır. Ülkelerinin geri kalmışlığına çare arayan reformist kimseler olduğu gibi; kendilerinin hiçbir zaman Avrupa'yı yakalayamayacağı kompleksine bürünen, medeniyetin ancak Avrupa'dan alınabileceği düşüncesinde olan bireyler de vâir olmuştur. İşte oto-oryantalist yaklaşım bu komplekse bürünen kimsenin takındığı tavidir. Batılılaşma serüvenimizin ilk etabında her ne kadar Batı'nın zihnî faaliyetleri değil de teknolojik yönleri kazanılmaya çalışılmış olsa da Hilmi Yavuz'un ifade ettiği üzere "1826'dan

sonra Batının üstünlüğünün salt bir askeri üstünlüğe indirilemeyeceği kavranmış, askeri üstünlüğün arkasındaki zihniyetin araştırılması işine girilmiştir. Tanzimat, işte bu manada bir zihniyet düzenlenmesidir. Aydınlanma, tastamam burada gündeme gelir”(2000: 41). Ayrıca Yavuz, yazısının ilerleyen kısımlarında bir türlü Batılılaşamadığımızı sadece oryantalistleştirdiğimizi yani kendimizi Avrupa’nın gözüyle görmeye başladığımızı söyler.

Oto-oryantalizm ile alakalı Bünyamin Bezci’nin tespitleri ise şu yönde olmuştur: “Batı icadı bir silahtır ve namlusu Doğu(lu)ya, Batı(lı) tarafından doğrultulmuştur. Oto-oryantalizm ise, Batı icadı silahın, Batı rol modelinden beslenen Doğu(lu)nun silahıdır ve Oto-oryantalizmin namlusu, otantik Doğu(lu)ya, bizzat Doğu(lu)nun kendisi tarafından doğrultulmuştur. (2012: 141). Yani Doğu’lu bütün şartlarda namlunun ucunda bulunmaktadır.

Oryantalizmin içe yöneltilmiş hali olan ‘oto-oryantalist’ yaklaşımlara Türk edebiyatının hemen her alanında rastlamak mümkündür. Söz gelimi gezi yazıları ile alakalı yapılan birçok çalışmada oto-oryantalizmin izleri sürülmüştür. Mürsel Gürses, Meşrutiyet döneminde Avrupa’yı anlatan gezi kitaplarını ele aldığı çalışmasında, gezgin yazarların konuya örnek söylemlerini metinlerin içine nasıl yerleştirdiklerini, “öteki”nin bayındır memleketi karşısında biz şarklıların ne perişan bir vaziyette olduğumuzu anlatan sözleri nasıl sarf ettiklerini, dönemin başat paradigması olan Batıcılığın övgüsü uğruna Doğu(lu) yergisinin ne boyutlara ulaştığını tespit etmeye çalışmıştır (2012: 1270). Yine Cenap Şahabettin’in Doğu ve Doğulular ile alakalı eleştirel yargılarını içeren gezi yazıları üzerine yapılan tez çalışmasında Doğu insanının tembel, tarihin gerisinde kalmış, çocuksu, duygusal ve gelişmeye müsait olmayan; Batılı insanların da bunun aksine çalışkan, modern, yetişkin, akılcı ve gelişmiş oldukları yönünde söylemlerin varlığı deşifre edilmiştir (Aydemir; 2010: 3). Buna ilaveten konu ile alakalı fikir yürüten bazı kimseler Doğu(lu)nun hadiselerle duygusal bir perspektiften yaklaştığı; Batı(lı)nın ise daha rasyonalist bir bakış geliştirdiği kanaatindedirler. Türk romanında oto-oryantalist bakışın birçok örneği olmakla beraber burada konu ile alakalı olduğu tespit edilen iki eser üzerinde durulacaktır. İlk olarak Osmanlı devletinin yıkılışı ve Cumhuriyet rejiminin kabulü ile inkılâplara da tanıklık etmiş Türk edebiyatının önemli kalemlerinden Halide Edip Adıvar’ın oto-oryantalist bakışının da olduğunu gösteren Behice Boran’a ait şu tespitleri önem arz etmektedir. “Halide Edip bu memleketi tanımaya ve eserlerinde temsil etmek için o kadar uğraştığı halde Türkiye’yi bir ecnebi gözüyle gören ve öyle anlatan bir muharrirdir denilebilir. Çünkü kendisi Türk âdetlerinden bahseder eserlerinde harici hayat şartlarını bir sahne dekoru gibi birer birer verir. Fakat bütün bu harici vasıfların yerli olmasına rağmen eserlerinde bir ‘bu cemiyete has olmamak

vasfı sezilir. Sinekli Bakkal bu halin güzel bir numunesidir. Eserdeki şahıslar, romanın kahramanları, bu toprağa has tipler gibi görünmezler onlar Garptan, bilhassa Anglo-Sakson memleketlerinden, alınıp getirilmiş, Türk olan bu haricî dekor içine oturtulmuş, üstlerine o zamanın elbiseleri giydirilmiş, kendilerine Türkçe konuşturulmuş iğreti şahsiyetler gibidir” (Boran: 1941: 22). Ayrıca Hilmi Yavuz da Orhan Pamuk’u oryantalist elit grubun anlı şanlı temsilcisi olarak gördüğünü ifade eder. Ona göre Türkiye’yi ve Türk insanını aşağılamak için Avrupalılar Orhan Pamuk’u dayanak olarak kabul etmişlerdir. Bu hâli ‘oryantalist bir kepazelik’ olarak adlandırmış ve Orhan Pamuk’un uzun süreden beri bir sömürge entelektüeli misyonunu taşıdığını öne sürmüştür (Yavuz; 2000: 68).

Fazlı Necip

1864’de Selanik’de doğan Fazlı Necip, Selanik Düyun-ı Umumiye İdaresi sandık emini Abdurrahman Nafiz Efendi’nin oğludur. Annesini küçük yaşta yitirmiş, babasının desteği ile eğitimini rüştiye mektebinde tamamlamıştır. Fazlı Necip’in Fransızca özel dersler alması kayda değer bir gelişmedir. Zira kendisi Victor Hugo üzerine fikir yürütmüş ve Beşir Fuad ile konu ile alakalı mektuplaşmıştır.

Fazlı Necip, Bidayet Mahkemesi’nin ceza dairesinde bir yıl staj görmüş, beş yıl kadar avukatlık yapmış; ancak yaşının küçük olması sebebiyle şahadetname almak için girdiği sınavı geçersiz sayılmıştır. Bunun üzerine kendisi basın hayatına atılır. Birçok kitap ve makaleler kaleme alır. Çeşitli devler dairelerinde görevler alır. “İlk Arsen Lüpen çevirilerini yapan Fazlı Necip, telif polisiye romanlar da yazmıştır. 1932’de hayatını kaybetmiştir”(Ansiklopedi; 2001: 350).

Fazlı Necip’in Selanik’teki önemli localardan biri olan Veritas Locası’na mensup olduğu yönünde dikkatler vardır. “Veritas Locası, Meşrutiyeti destekleyen faaliyetleri ile bilinmektedir. 1904 yılında kurulmuştur. 1908 hareketi öncesinde üye sayısı 150yi geçmektedir. Üyeleri arasında on beş de Müslüman üye vardır. Bunlardan bazıları Talat Paşa, Naki Bey ve Cemal Paşa gibi İttihat ve Terakki’nin tanınmış simalarıdır.” (Yörükoğlu; 2006:6)

Fazlı Necip’in Besir Fuad ile 1885-1887’de mektuplaşmalarında sıklıkla içinde yaşadığı toplumu Garp medeniyeti ile mukayese ettiğini ve neticede de Garp medeniyetini öven ve ona olan hayranlığını dile getiren ifadelerine rastlamak mümkündür (Necip 1887; 30-50) Yazar daha sonra ‘Garba Doğru Bir Seyahat’ başlığını verdiği gezi notlarını Yeni Asır gazetesinde yayımlamıştır. Necip’in bu seyahat neticesinde bir Şark-Garp mukayesesine girdiği anlaşılmaktadır. Avrupa’da gördüğü yerlere hayran kalan Necip,

Şark'ın her yönüyle bu medeni! Batı'nın gerisinde olduğu fikri üzerinde durur. Kaleme aldığı *Saraylarda Mecnunlar ve Haremin Sultanları* romanları bu anlayışın meyveleridir.

Harem

Bu çalışma için ele alınan iki eserde de harem konusu ile alakalı hususlar yer almaktadır. Bu sebeple konu üzerine bazı tespitlerin paylaşımında fayda olacağı düşüncesi ile böyle bir alt başlık oluşturulmuştur. Harem, *saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, selamlığın karşıtı* anlamına gelmektedir. (TDK; 2011: 1049). Ancak dokunulmazlığı, gizliliği ve mahremiyeti de bünyesinde bulunduran bir yönü de vardır. Aslında harem kurumuna insanların dikkatini yoğunlaştıran yön de ondaki bu bilinmezliktir. Aslında harem, “saltanat ailesinin başkentte (İstanbul) toplanması düşüncesi neticesinde 16. yüzyıl sonlarına doğru oluşmuştur. 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah ailesinin, padişahın kendisi dışındaki tüm üyeleri başkentte toplanmıştı. Söz konusu kurum, önce padişah kadınlarını, sonra giderek genişleyen ve ihtiyaçları artan harem nüfusunun bu ihtiyaçlarını karşılayan hizmetkâr kadrolarını içine almıştır” (Peirce 1998: 160). Bir eğitim yuvası hüviyetine sahip hareme yeni dâhil olan kimselere “ev işi, dikiş nakış, İslami görgü kuralları, dini bilgilerin yanında sanat ve kültürel eğitim verilirdi. Cariyeler aldıkları bu eğitimden önemli bir elemenden geçerek yetenekleri sayesinde gedikli sınıfına yükseltilirdi. Bu aşamada, padişah ile doğrudan görüşen gedikliler süreklilik gösterirse ikbal ya da has odalık rütbesine yükseltirilirdi. Eğer bu ilişki sonunda ikbal padişaha bir çocuk verirse harem hiyerarşisinde statüsü daha da yükseltilir.” (Alderson 1998: 131-132) Az sayıda kaynakta Müslüman olmayan imparatorluklarda da harem olduğu iddiası yer almakla beraber; günümüzde sadece Müslüman devletlerin ve Osmanlı'nın harem kurduğu fikri yaygındır. Oryantalist anlayışın Doğu(lu)yu kendi istediği biçimde değerlendirmesi faaliyetlerinden ‘harem’in de nasibini aldığı açıktır. Peki, ‘harem’ ile alakalı mevzular neden bu kadar revaç bulmuştur? Bu soruya verilecek cevap, gerek oryantalizm ile alakalı bütünün önemli bir parçasını oluşturması ve gerekse Fazlı Necip’i oto-oryantalist anlayışa sahip biri olarak ele alışımızın gerekçesini açıklıyor olması yönüyle önemlidir. Haremin revaç bulma sebebini Reina Lewis şu şekilde ifade etmektedir: “bir konu olarak harem kitaplarının satış rakamlarının yüksek yüzdeye sahip oluşu önemli bir etkidir ve batılı kadın yazarlar, harem hayatını merak eden batılı okurların iştahını doydurmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar (2004: 18-23). Lewis, her geçen gün kadın gezginlerin sayısındaki artış ile doğru orantılı olarak harem ziyaretlerinin de arttığına ve doğal olarak da buraya olan alakanın da ziyadeleştiğine işaret etmektedir.

Saraylarda Mecnunlar

Fazlı Necip'in 1928'de basılan *Saraylarda Mecnunlar* romanında, 18. Osmanlı padişahı İbrahim'in tahta çıkışından, Valide Mahpeyker Kösem Sultan'ın ölümüne kadar ki zaman diliminde saray entrikaları, Yeniçeriler, Valide Sultanlar, saray mensupları ve İstanbul eşrafından olanlar arasında zuhur eden entrika dolu vak'alar anlatılmaktadır. Yazar, bu hususlara değinmek için Nur-ulAyn adlı güzel bir kız, ona âşık eski bir vezir oğlu olan Sabihî, Mısır Valisi Maksut Paşa için cariye arayan Zeynel Ağa tiplerini romanına yerleştirmiştir. Makalenin bazı noktalarında çeşitli kaynaklarda oryantalist anlayışı açıklayıcı yönü haiz olan tespitlerle destekleyerek romanların değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Yazar, *Saraylarda Mecnunlar*'a Mısır Valisi'ne cariye arayan Zeynel Ağa'nın Cezayirli Abdüssamed'in konağını mahallenin seyyar satıcısı Sabihî'ye sorması ve onun da malumat sahibi olmadığı saray hakkında kendi muhayyilesinde kurguladıklarını aktarması ile başlar. Sabihî'ye göre Abdüssamet'in konağı belalı bir evdir ve bu evde kendisinin de âşık olduğu bir afet vardır. Ona âşık olmak için yüzünü görmeye gerek yoktur, bir sesi canlar yakacak kadar güzeldir. (s.8.) Bu kısımda, haremın gizemli dünyasının Batının dikkatini celp etmiş oluşuna; yabancı elçilerden, hizmetlilerden veya seyyar satıcılardan alınan malumatlar referans kabul edilerek kendi zihinlerindeki (çoğunlukla cinsellikle alakalı) fantezileri de katarak oryantalist bir 'harem' imajı oluşturduğu tezini doğrular bir örnek karşımıza çıkmaktadır.

Romanın ilerleyen kısmında saraya kabul edilecek cariyelerin ticari bir meta gibi pazarlık usulü alım-satımının yapıldığına işaret eden diyaloglar ve açıklamalar şu şekildedir:

-Ben Mısır Valisi Maksûd Paşa'nın kâhyasıyım. Paşa'ya bir cariye satın almak istiyorum. Bu tellal, evinde satılık pek güzel cariyeler bulunduğunu haber almış. Evi bulmak, cariyeleri görmek istiyoruz. (s.9)

-Biz şimdi cariye beğenmek, satın almak için Abdüssamed'in konağına gidiyoruz.(s.11)

Eserde, dönemin saltanatının eleştirildiği noktalardan biri de Şehzâde İbrahim'in tahta geçtiği zaman herkesin saray ile ilişki kurabilmek, Padişah'ın yanında görünerek kendilerine nüfuz sağlamak amacıyla ona cariye takdim etme yarışı içine girmeleridir. Ancak Alev Baysal'ın " Harem, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda önemli bir eğitim kurumu görevi görmektedir. Bazı üst düzey aileler, hem iyi bir eğitim almaları hem de sarayın çekici yaşantısına dâhil olmaları için kızlarını hareme vermek

istemişlerdir. Haremin üyesi olma şansına erişmiş olan ve sonrasında yönetimde etkin bir rol oynayacak kadın sultan adayı genç kızlar, zamanın çeşitli sanat ve bilim konularında çok ciddi bir eğitim almaktaydı” (2009: 593) şeklindeki tespitleri göz önünde bulundurulduğunda, Fazlı Necip’in konuya bir batılı nazarıyla yaklaştığı söylenebilir. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta üst düzey ailelerin kızlarını, kendi tercihleri ile hareme veriyor oluşlarıdır. Yani herhangi bir zorlama söz konusu değildir.

Fon karakterlerden Abdussamet, kurnaz bir esirci olarak tasvir edilmekte ve sarayının haremindeki farklı ülkelerden genç, güzel kızları yüksek fiyattan satmaktadır. Bu kızlar alıcıların karşısında şuh kakhahalar atarak beğeni kazanmaya çalışırlar (s.12-13). Bu örnekte ise Abdussamet karakteri üzerinden Şarklıların her fırsattan istifade etmeyi beceren, kurnaz kimseler olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Yine aynı kurnazlık Mekke Kadısı’nda da mevcuttur. Onun da en bilindik özelliği zavallı hacılardan ölenlerin mirasına konmak için fırsat kollamasıdır. Hac zamanı geçmeden evvel Hicaz’a ulaşmak arzusundadır ve bu sebeple gemiyi korsan tehlikesine rağmen demir almağa mecbur eder (s.17-18).

Geminin yolcularından korsan tehlikesinin farkında olanlar; limandan geminin ayrılmasını engellemek için Zeynel Ağa’ya durumu anlatırlar. Yolcularla Zeynel Ağa arasındaki şu diyalog ve Ağa’nın tepkisi de oryantalist yaklaşıma örneklik etmesi bakımından önemlidir:

Yolcu:

-Bu divane Kızlar Ağası ve Mekke Kadısına ve Mekke Kadısına söz geçirebilirse! (gemi demir alıp hareket etmeyecektir.)

Zeynel Ağa:

-Ne diyorsunuz? Bu divane Arap’la kadı bütün mallarını verdikten başka esir olmak, satılmak mı istiyorlar? (s.19).

Saray Entrikacıları başlığı altında sarayda yaşayan kadınlarının başrol üstlendiği entrikalar sarmalına vurgu yapılmaktadır. Belkıs Sultan ile Hubyar; Kösem Valide Sultan’ın oğlu ile arasını bozmakta muvaffak olmuşlardır. Zaten onlar Kösem Valide’nin kuyusunu kazmaktan başka bir işle meşgul değillerdir (s.30-32). Konu ile alakalı olarak Murat Kacıroğlu, Fazlı Necip’in roman genelinde bir tarihçi edasıyla Osmanlı devlet yönetimini zaafa uğratan kadın kahramanlar hakkındaki olumsuz kanaatlerini vermeye odaklandığını ifade eder. (2007:171)

Saray kadınları arasındaki entrik vak’alar yukarıda verilen örneklerle sınırlı değildir. Hoş bir bahar akşamında Topkapı Sarayı’nın en güzel yerlerinden

Bağdat Köşkü bahçesinin havuz başında içki meclisinin kurulur, orada hazır bulunan güzel hasekiler birbirini kıskanmaz gibi görünmeye çalışmalarına rağmen; rakip olarak gördükleri kızların gözden düşürülmesi için her türlü gayreti sergilemektedirler. Ayrıca bu örnekte olduğu gibi romanın muhtelif yerlerinde de Fatih Sultan Mehmet Han tarafından yaptırılıp Osmanlı padişahlarına ev sahipliği yapan Topkapı Sarayı'nın yazar tarafından çeşitli olumsuzlukların merkezi olarak tarif edildiği aşağıdaki örnek cümlelerde de görülmektedir. *İçki, kadın, ahlaksızlık son derece revaçta olduğu için gençler arasında güzel sesi olan ve saz çalanlar tercih ediliyorlardı* (s.48).

Dolmabahçe Sarayı yapılanaya kadar Osmanlı saltanatına ev sahipliği yapmış ve devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı yer hüviyetine sahip olan Topkapı Sarayı, bu faaliyetlerin dışında salt eğlence, zevk ve sefa yeri olarak tarif edildiği şu örnek cümle de yazarın bakışını ortaya koymasından önemlidir:

Abdülaziz zamanına kadar asırlarca Osmanlı saltanat hanedanına eğlence merkezi olan Topkapı Sarayı hiçbir zaman muhteşem, düzenli bir saray görünümünde olmadı, olamadı. Bulunduğu yerin, dünyada benzeri bulunmayan ender güzellikte olmasına rağmen padişahların korkaklığı, kıskançlığı sebebiyle hisarlar, kalın duvarlarla öyle zalim bir şekilde çevrilmişti ki; saray olmaktan çıkmış, kasvetli kubbelerden oluşan bir mabet, eski bir kale halini almıştı. Padişahların hayatı; bu zevksiz, düzensiz binalar içinde, haremlik ve selamlık dairelerinde cahil dünyadan habersiz cariyeler içişmaları arasında içki ve eğlenceyle geçiyordu (s.61).

Topkapı Sarayı ile ilgili olumsuz imaj oluşturma gayretleri bu kadarla sınırlı değildir. İlerleyen sayfalarda padişah ve cariyelerin eğlence kültürü üzerine bir dünya kurduklarını hatta devlet işleri ile alakalı kararların bu eğlence ortamlarında alındığı yönünde ifadeler şu şekilde yer almaktadır:

Çılgınca bir israf ve eğlence devri başladı. Çılgınlıklar öyle ayyuka çıktı ki; bir içki âleminde deli padişahın hoşuna giden Çingene Ahmet yeniçeri ağalığına, hokkabaz kör Müslühiddin de kaptan paşalığa tayin olundu. Deliyi bu iradeden vazgeçirmek için, sarhoşluktan aymasını beklediler ve çok uğraştılar (s.62).

Romanda geçtiği kadarıyla Saray'da ahlaksızlık o kadar ileri boyuttadır ki hanedan üyeleri zevk ve eğlence olsun diye iki, üç yaşlarındaki küçük kızlarını bile genç ve zengin devlet erkânıyla nişanlamaktan geri kalmazlar (s.63). Cahiliye dönemine görülmüş böyle bir uygulamanın temelinde ise valide gözdelelerin mürüvvet görmesi ve kendilerine birçok hediyeler gelmesi gayesi yattığı belirtilmektedir. Ayrıca Hanedan üyeleri devlet işleriyle meşgul olmayan, nüfuz, şan-şöhret dışında her şeye gafil, ihtirastan gözleri

kör olmuş gururlu ve kibirli kimseler olarak tanıtılır. Gaflet hali en miskin bostancısından padişaha kadar herkesi kuşatmıştır (s.82).

Croutier, bir çalışmasında haremi şu şekilde tarif ve tasvir etmektedir: “Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden köle veya tutsak olarak elde edilmiş genç aynı zamanda güzel kadın ve kızların, padişahın kalbini kazanabilmek için yarıştığı, gücü elde edebilmek uğruna en tehlikeli planları yaptığı ve rekabetin gizliden gizliye acımasızca devam ettiği ‘Altın Kafes’ (1989: 17). Romanda, Croutier’in yukarıdaki ifadeleri ile aynı doğrultuda şu cümleler yer almaktadır: *Saray boy boy, cins cins, her memleketten, birbirinden güzel kızlarla dolmuştu. Bunlar padişahın gözüne girip, kendisini gönderen efendisini beceride zeki, fettan, efsunkar, şeytan gibi kızlardan seçiliyor, padişahın muhabbetini, sevgisini kazanmak için ne şekilde hareket etmesi gerektiği öğretilip sonra saraya gönderiliyordu* (s.52).

Paşa bu gece selamlıkta kalmıştı. Haremlik bahçesinde hanımlarla cariyeler aralarında eğlenirken; işte selamlık bahçesinde paşanın içki âleminde çalınan sazlar, okunan şarkılar ahenlerin en güzel örneğini sergiliyor... (s.49).

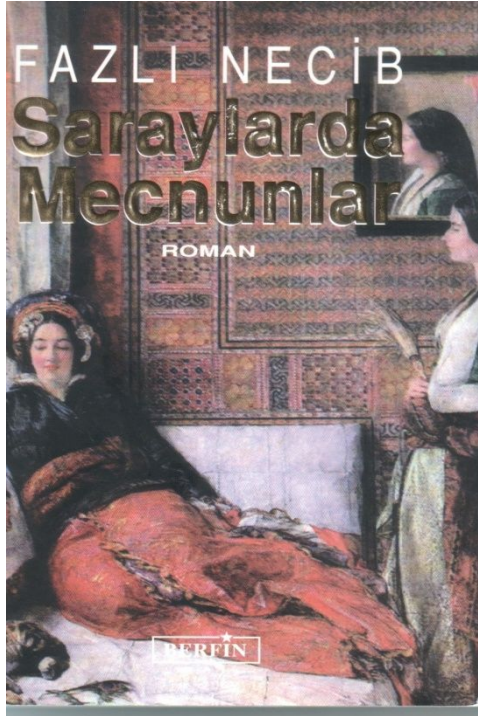
Roman genelinde hareme intisap etmiş kadınlar ya da kızlar, padişah ile beraber bulunamadıkları zamanları ziyafetlerle, şarkı türkü söyleyerek, dans ederek ya da uyuyarak geçirmektedirler. Ayrıca sadrazamlar ile saray muhitinde bulunan devlet ileri gelenleri para düşkünü, yağmacı ve fırsatçı olarak tanıtılmaktadır. Söz gelimi sadarete getirilen Sultanzâde Mahmut Paşa, her emre itaat eden, yağmacılıkta devlet ileri gelenlerini bile geride bırakacak kadar mâhir aynı zamanda kalles bir kimsedir (s.32).

Devlet ileri gelenleri başta olmak üzere, ulema zümresi içerisinde yer alan, devlet yönetiminde fikirlerine başvuru, birçok seferde padişahın yanında bulunmuş önemli kişiler romanda bu misyonları ile değil de; olumsuz yön itibarıyla tarif edildiği görülmektedir. Örneğin camii içinde toplanan muazzam sarıklı kavuk ve muhteşem kürkler altındaki ulemanın peçesi bir kaldırılırsa onlarda ilim ve irfan namına hemen hiçbir şey bulunmadığı görülecektir. O devrin ulemasının sermayesi hile, desise, fesat, sihir ve efsundur (s.136). Bu âlimler tayfasında yer alan ve Cinci Hoca lakaplı kişi de Anadolu kazaskeri olduğu dönemde Mekke kadılığını külliyyatlı para karşılığında birine satmıştır. Kendisi, Mekke Kadısı ile hac vazifesini ifa ederken vefat eden hacılardan geriye kalan para ve altınları paylaşma noktasında işbirliği halindedir (s.36).

Kadınlarda Saltanat Hırsı başlığı altında saray kadınlarının birbirilerinin önlerine geçmek, bir diğerini egale etmek için başvurduğu türlü entrik vakalara değinilmektedir. Örneğin: *Padişahı kendi güzelliğine cazibesine bağlayabilmek için, aralarında amansız bir rekabet ve türlü türlü hileler*

dönüyordu. O kadar ki sadrazamlar için sarayın harem dairesini idare etmek, devletin iç ve dış işlerini idare etmekten daha zor bir duruma gelmişti. Sadrazamlar, valiler hep saraylıların hileleri, ayak oyunları ve entrikaları ile değişirdi. Bütün memuriyetler onların vasıtasıyla satılırdı (s.52).

Saraya, Müslüman-Türk kadınlar dışında başka yerlerden cariyeye olarak getirilip söz sahibi olmuş kadınların, saltanatın çöküşüne zemin hazırladığı düşüncesi şu cümle ile dile getirilmiştir: *Saraylarda zevk içinde büyütülmüş böyle sarı saçlı, mavi gözlü gâvur dilberlerinden bu memleket ve saltanat daima zarar gördü. Bunlardan vefa ummak ahmaklıktır (s.223).*

Resim 1 *Saraylarda Mecnunlar* kitabının son baskısının kapağı.
(Romanda tarif edilen harem yaşantısının temsili)

Kitabın kapak kısmında okurların kitabın içeriği hakkında fikir yürütmelerini kolaylaştıracak temsili bir resim yer almaktadır. Burada kitapta üzerinde durulan harem hayatı, saray mensuplarının keyifli halleri ile alakalı hususlar resmedilmiştir.

Sonuç

Cumhuriyet devri romancılığı, estetik yönünün yanı sıra inşa edilmeye çalışılan yeni devletin benimsediği politikayı halkın da kabul etmesini hızlandırmaya destek olan bir vasfı da taşımaktadır. Bu dönem kaleme alınan ve Osmanlı'yı konu edinmiş romanların kimileri yeni kurulan devletin faziletlerini ortaya koyabilmek için Osmanlı'nın özellikle son dönemindeki zevk ve sefa düşkünlüğünü nazara vermeyi tercih etmiştir. Romanlar her ne kadar kurgusal metinler olsa da çoğunlukla yazarların sosyal, siyasi, inanış vb. yönlerini de yansıtırlar. Toplum üzerindeki etkileyiciği aşikar olan romanlar vasıtasıyla okura birçok mesaj empoze edilebilmiştir.

Cumhuriyet dönemi'nin önemli kalemlerinden Fazlı Necip romanlarının birçok noktasında kişisel görüşlerini okura doğrudan iletmeyi tercih eden yazarlardandır. O, *Saraylarda Mecnunlar* romanında Osmanlı'nın son yüz yılında saray muhitinde meydana gelen yozlaşmayı işlemiş ve eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Söz gelimi Topkapı Sarayı mensuplarının yaşantısındaki şaşaya vurgu yapmış, saltanatneğence merakları yüzünden devlet işlerini geri plana bıraktığı görüşünü işlemiştir. Yine bu eserlerde sarayın önemli kurumlarından harem için her türlü gayri ahlaki uygulamaların beşiği imajını çizilmiştir.

Yazarları sanat gayesi dışında farklı amaçlarla eser yazmaya sevk eden amiller farklılık gösterebilmektedir. Bu kimi zaman para karşılığı olabilirken, kimi zaman da mensubu olunan siyasi ya da inanç topluluğunun, seyahatlerin, tanışılan kimselerin vb. tesiriyle de olabilmektedir. Fazlı Necip'i yukarıda değinilmeye çalışılan oto-oryantalist söyleme iten etmenin ne olduğunu kesin olarak bilinmemekle beraber, onun bağlı bulunduğu derneklerin ve Avrupa seyahatinin de etkili olabileceği muhtemeldir.

Kaynakça

- Alderson, A.D. (1998). *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Altındal, M. (1994). *Osmanlı'da Kadın*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Aydemir, U. (2010). *Cenap Şahabettin'in Seyahat Mektuplarında Oryantalist Etkiler*, Bilkent Üniversitesi, Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Baysal, A. (2009). Batılılar Gözüyle Harem: Gerçek ve Fantezi, *International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 4 /1-I Winter*, s. 593
- Behice Boran, "Halide Edib'in Yeni Romanları", Yurt ve Dünya, Aylık Mecmua, Sayı:5, Cilt:1, Mayıs 1941, s.21-28
- Bezci, B./ÇİFTÇİ, Y. (2012). *Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite Ve İçselleştirdiğimiz Modernleşme* (Akademik İncelemeler Dergisi Cilt :7 Sayı: 1, s.141
- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul:Küfe Yayınları.
- Bulut, Y. (2008). "Said, Edward". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*, Cilt 33, İstanbul: TDV Yayınları, s. 429
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Croutier, A. L. (1989). *Harem, the World BehindtheVeil*. New York: Abbeville
- Gürses, M. (2012). Meşrutiyet Dönemi Gezi Kitaplarında Oto-Oryantalist ve Oksidentalist Söylemler, *TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 7/1 Winter 2012*, p.1269-1303
- Hobson, John M. (2008), *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, İstanbul: YKY.
- Kacıroğlu, M. (2007). 1919-1928 Arası Türk Romanında Yapı ve Tema, Erzurum: Doktora Tezi.
- Lewis, R. (2004). *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Necip F. (1987) *Garba Doğru Bir Seyahat*, Yeni Asır Gazetesi.

Necip, F. (2002). *Saraylarda Mecnunlar*, İstanbul: Berfin Yayınları.

Özturan, Parkan(1989). *İlk Türk Materyalisti Beşir Fuad'ın Mektupları*, İstanbul:Arba Basım Yayın.

Peirce, L.(1990). *Harem-i Humayun* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Peirce, L. (1993.). *The Imperial Harem*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Said, Edward W. (1998). *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev: Nezih Uzel, IV. baskı, İstanbul.

Said, Edward W. (2014). *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, İstanbul: Metis Yayınları.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001) Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Türkçe Sözlük, (2011). *Harem*, TDK Yayınları Ankara.

Uluç, G. (2009) *Medya ve Oryantalizm*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yay.

Yavuz, H. (2000). *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Büke Yayınları. İstanbul.

Yörükoğlu, Z. (2006). *Fazlı Necip'in Menfa Romanının İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.